

August Lešnik
SOCIOLOGIJA
PROF. DR. LUDVIKA
ČARNIJA (1931–1996)
PRISPEVEK ZA
ZGODOVINO
SOCIOLOŠKE MISLI
NA SLOVENSKEM

161-194

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SOCIOLOGIJO
AŠKERČEVA 2
SI-1000 LJUBLJANA
E-MAIL: AVGUST.LESNIK@FF.UNI-LJ.SI

Uvodno pojasnilo: Na pobudo kolegice prof. Ksenije Vidmar Horvat so študentke 3. letnika sociologije kulture (v okviru predmeta Osnove upravljanja v kulturi) organizirale v dneh od 7. do 10. maja 2013 (prve) *Dneve slovenskih socioloških klasikov*¹ – posvečene spominu na našega nekdanjega profesorja Ludvika Čarnija (1931–1996), ki je – kot so zapisale v *vabilu* – “s svojim študijskim in raziskovalnim delom pustil svoj pečat v slovenski sociologiji in aktivno sodeloval pri konstituiranju našega/sociološkega oddelka znotraj Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Poleg tega bi želeli širšo javnost seznaniti z glavnimi raziskovalnimi in intelektualnimi preokupacijami prof. dr. Ludvika Čarnija na področju sociologije, saj je ne nazadnje eden izmed osrednjih akterjev vzpostavljanja sociologije kot discipline na Slovenskem, predvsem pa je pomemben njegov izviren prispevek pri povezovanju sociologije in zgodovine, s katerim je tlakoval pot historični sociologiji kot posebni sociološki disciplini v slovenski univerzitetni prostor”. Organizatorke so me povabile, da na prireditvi spregovorim² – kot nekdanji profesorjev študent in sodelavec ter urednik njegovih *Izbranih spisov* (Čarni, 2012) – o raziskovalni in intelektualni preokupaciji dr. Ludvika Čarnija na področju sociologije.

::I.

Uvodoma naj opozorim – predvsem mlajšo generacijo –, da govoriti o sociologiji, še posebej o študiju sociologije v času mladega Ludvika Čarnija, ni bilo nekaj samo po sebi umevnega. Nasprotno, sociologijo – kot raziskovalno in študijsko disciplino – je bilo v tistem času (na prelomu petdesetih v šestdeseta leta prejšnjega stoletja) potrebno tako rekoč šele vzpostaviti, pa naj je šlo za takratni slovenski ali jugoslovanski prostor. In kot rečeno, mladi Ludvik Čarni je bil pri tem sociološkem konstituiranju zraven, ne samo kot opazovalec pač pa aktiven soustvarjalec.

Hkrati ne gre prezreti – ob tem nelahkem procesu konstituiranja sociologije kot znanstvene discipline na naših tleh (danes temu že lahko tako rečemo) – še enega pomembnega dejstva, tj. zapletenega iskanja odgovora na (tudi politično) vprašanje: zakaj naj bi bila sociologija sploh potrebna slovenski/jugoslovanski

¹Namen organiziranja (prihodnjih, vsakoletnih) *Dnevo* je, da se na njih osvetljujejo raziskovalni prispevki uglednih slovenskih sociologov in sociolojinj v zakladnico sociološke misli.

²Pričujoči prispevek je za objavo prirejen referat “O sociologiji prof. Ludvika Čarnija”, ki sem ga imel 8. maja 2013 na Filozofski fakulteti v Ljubljani, v okviru Dnevo socioloških klasikov.

(socialistični) družbi? Namreč – z vidika takratne komunistične ideologije – se gradi socialistična, egalitarna družba, kjer bodo vsa družbena nasprotja prej ko slej izginila in posledično je sociologija tako rekoč ‘odveč’, je nepotrebna. Skratka, da ne zaidemo predaleč, zgolj to, da je “boj za sociologijo” potekal tudi v ‘ozadju’, v političnih polemikah takratnih partijskih in državnih voditeljev. O tem bi znal veliko povedati soustanovitelj in prvi predstojnik našega/sociološkega oddelka akademik prof. Boris Zihelr, s katerim je mladi Ludvik Čarni tudi aktivno sodeloval, tako na raziskovalnem kot pedagoškem delu.

::II.

Preden se ozremo na raziskovalno in znanstveno delo dr. Čarnija, ne bo odveč, če prelistamo profesorjevo biografijo, še posebej njegova mladostna leta, kjer bomo vsaj deloma našli tudi odgovor na vprašanje: “zakaj je mladega Ludvika pritegnila prav sociologija?”, kateri je potem – kot mi je (kot uredniku Čarnijevih *Izbranih spisov*) zapisala v zahvalnem pismu (30. 6. 2012) profesorjeva soproga ga. Marija Oblak Čarni – “z veseljem in predanostjo posvetil ves svoj delovni vek na našem Oddelku”.

V jubilejnem zapisu akademika prof. dr. Vasilija Melika (ob profesorjevi 60-letnici, 1991) beremo, da se je Ludvik rodil v kmečki družini (l. 1931) nedaleč od Murske Sobote, v Ivanovcih, v kraju, ki je takrat štel 306 prebivalcev; po narodnosti so bili skoraj sami Slovenci, sicer pa sta dve tretjini pripadali evangelijsko-augsburški veroizpovedi, ena tretjina pa katoliški. Krajevni leksikon Slovenije navaja po kronološkem redu pet pomembnih ljudi, ki so se v preteklosti rodili v Ivanovcih; kot petega omenja Ludvika Čarnija, strokovnega publicista, sociologa in zgodovinarja (Melik v Čarni, 2012: 7).

Brez dvoma je tudi mladega Ludvika, tako kot vsakega od nas, zaznamovalo (v manjši ali večji meri) mikro ter makro družbeno okolje, pa tudi družbeni čas in takratne družbene vrednote. Ni potrebno posebej poudarjati, da se je mikro (družinsko in krajevno) okolje, v katerem je preživel mladostna leta mladi Ludvik nenehno spopadalo z revščino in pomanjkanjem. Tudi družbeni čas je bil nenaklonjen mladostniški igrivosti in vizijam, še posebno, če imamo v vidu razsežnosti in posledice svetovne gospodarske krize, ki je zaznamovala dobršen del tridesetih let prejšnjega stoletja, in drugo svetovno vojno v prvi polovici štiridesetih let z vsemi svojimi velikanskimi žrtvami in posledicami, tako v človeškem kot materialnem pogledu. Po vojni se je menjala družbena oblast; sledili so poznani revolucionarni ukrepi (agrarna reforma, nacionalizacija idr.), na delu pa je bila tudi politična in druga netoleranca, še posebej do nasprotnikov, pa tudi kritikov novega režima v lastnih vrstah. Če pogledamo kolikor toliko objektivno, so se z revolucionarnimi ukrepi na eni

strani odpravljale krivice starega zrušenega režima, na drugi pa rojevale nove; seveda je bilo takšno stanje na 'terenu' nemalokrat v nasprotju z vrednotami takratne proklamirane egalitarne družbe. Tedanja družbena praksa je bila – posplošeno rečeno – nemalokrat daleč, pa tudi v nasprotju s pričakovanimi humanističnimi ideali. In prav takratne družbene razmere so porajala mnoga vprašanja ter iskanja odgovorov odkod razkorak/odklon med proklamiranim in dejanskim družbenim stanjem. Prav to je bila – kot se spominja Čarnijev sošolec Aleksander Skaza, kasnejši profesor na Oddelku za rusistiko Filozofske fakultete v Ljubljani – stalna tema razpravljanj med dijaki in dijakinjami ptujske gimnazije v začetku petdesetih let, med katerimi je bil tudi Ludvik. Prof. Skaza se v zapisu *Sošolec Ludvik* spominja, citiram:

“Nisva se pogovarjala samo o šolski snovi in zahtevah profesorjev, zgodovina, še posebej tista, ki je govorila o “času skrajnosti” (po Ericu Hobsbawmu), naju je ob razmišljanju o narodnoosvobodilnem gibanju in slovenskem nacionalnem vprašanju napeljala tudi na sodobnost. Sodobnost naju je nagovarjala tudi z marksizmom. [...] V Luki sem srečal človeka, ki je, lahko bi rekli, marksizem živel. Socialna nepravilnost, ki jo je v otroških in deških letih doživljal sam v Pomurju in jo brez predsodkov odkrival tudi v času t. i. socialno pravičnega socializma, ga je žalila in vznemirjala do te mere, da je že v dijaških letih živel z mislijo, kako je treba socialno zlo razkrinkavati in pobijati vedno in povsod. Toda kako? Luka je takrat odgovor iskal v spoznavanju zgodovine, v odkrivanju konkretnih dejstev. Njegovi sošolci smo zato bili pozneje, ko je po študiju zgodovine presedlal na sociologijo, nekoliko presenečeni, zdelo se nam je, da konkretnost realnosti zamenjuje z abstrakcijo teorije” (Skaza v Čarni, 2012: 13–16).

Čarni se je po maturi odločil, kot že omenjeno, za študij zgodovine na ljubljanski Filozofski fakulteti; pri tem seveda ne gre prezreti, da takrat (v petdesetih letih) sociologije ni bilo ne v gimnazijskih predmetnikih pa tudi ne v samostojnih študijskih programih slovenskih/jugoslovanskih univerz. Možnost študija sociologije se je Čarniju ponudila šele po zaključku študija zgodovine, in sicer kot podiplomski in raziskovalni študij na novoustanovljenem *Inštitutu za sociologijo pri Univerzi v Ljubljani* (1959), katerega pobudnik in prvi direktor je bil akademik prof. Boris Zihlerl. Vloga in pomen Inštituta – ki se je leta 1962 razširil in preimenoval v *Inštitut za sociologijo in filozofijo* – dejansko še ni popolnoma ovrednotena; nedvomno pa je Inštitut predstavljal intelektualno in raziskovalno središče, ki je odločilno vplivalo na razmah sociologije kot znanstvene discipline na Slovenskem. Naj ob tem izrecno opozorim, da začetki sociologije na Slovenskem segajo vsaj v sredino 19. stol., da

pa je bil ta razvoj prekinjen z drugo svetovno vojno in z nenaklonjenostjo do sociologije kot vede v novonastali državi, ki je trajala poldrugo desetletje po vojni (torej lahko govorimo o t. i. diskontinuiteti v razvoju sociologije). O tem, prvem obdobju obstajajo pregledne študije izpod peresa Mace Jogan, Marka Kerševana, Bojana Časa idr. (gl. Lešnik, 2010: 11); sicer pa se je z začetniki sociologije oz. sociološkimi misleci na Slovenskem, raziskovalno in študijsko ukvarjal še posebej prof. Čarni v svojem zadnjem obdobju.

Naj se še nekoliko pomudimo pri vlogi Inštituta za sociologijo. Delo Inštituta je bilo od samega začetka usmerjeno v družboslovne raziskave, predvsem terenske, in je bil v tem pogledu nedvomno sprožilec začetka empirične sociologije pri nas. V tem kontekstu ne gre prezreti, da je Inštitut od ustanovitve dalje navezoval stike s tujimi raziskovalci, predvsem zahodnimi; s tem je dejansko omogočil pretok svežih/novih raziskovalnih idej med sociologi na politični osi Zahod – Vzhod; Inštitut je bil v tem pogledu tudi posredovalec idej empirične sociologije v druge jugoslovanske republike, pa tudi v države vzhodnega bloka, kar ni bilo zanemarljivo, če imamo v vidu obstoj t. i. 'železne zaves', ki pade šele z berlinskim zidom (1989). Na Inštitutu so bili zaposleni trije profesorji: Jože Goričar, Dolfé Vogelник (naj spomnim, da smo v našo/sociološko oddelčno biblioteko prejeli v dar njegovo knjižnico) in Boris Ziherl; mdr. so bili vsi trije tudi mentorji zaposlenim raziskovalcem na Inštitutu, med katerimi je bil tudi Ludvik Čarni. Znotraj Inštituta so razvijali naslednja sociološka polja: občo sociologijo (Jože Goričar; tu je deloval Ludvik Čarni), metodologijo (Stane Saksida, Niko Toš), sociologijo lokalnih skupnosti (Janez Jerovšek, Zdravko Mlinar), socialno psihologijo (Marko Peršič), sociologijo kulture (France Zupan), sociologijo množičnega obveščanja (Stane Saksida, Ana Barbič) ter industrijsko sociologijo (Jože Derganc), vezano na raziskave v podjetjih (Ciril Bren) (gl. Kroflič, 1999: 17–34).

Kot že povedano, možnosti dodiplomskega študija v času ustanovitve Inštituta še ni bilo, zato so raziskovalci vstopali na področje sociologije iz drugih ved, predvsem prava, ekonomije, psihologije, filozofije, zgodovine. Ta podatek ni zanemarljiv, kajti osnovni študij je zagotovo vplival (tako metodološko kot vsebinsko) na pristop posameznega raziskovalca/raziskovalke k novi vedi, sociologiji, posledično pa vplival na oblikovanje novih polj znotraj (obče) sociologije. To se je odražalo tudi med 'očeti' našega sociološkega oddelka (B. Ziherl, A. Žun, M. Britovšek, L. Čarni), ki so s svojim intelektualnim delom gradili oddelčno distinktivno podobo v tedanjem slovenskem, jugoslovanskem in širšem evropskem prostoru: prva dva sta bila pravnika, druga dva zgodovinarja. Zato tudi ni presenetljivo, da je prof. Anton Žun še posebej razvijal področje sociologije prava, dejansko je njen soustanovitelj, prof. Ludvik Čarni pa mdr. historično sociologijo, čeprav to poimenovanje takrat ni bilo niti v 'modi',

niti zaželeno. V tem kontekstu naj spomnim na prof. Dennisa Smitha, ki je pred kratkim gostoval s predavanjem pri nas,³ in opozorilo v njegovi knjigi *Vzpon historične sociologije*, kjer zapiše, da je "vzpodbuden razvoj historične sociologije (v prvi polovici 20. st.) trčil ob zid totalitarizma, tako levega kot tudi desnega. In dalje, režimi, ki so 'poznali' prihodnost in ki so si izmislili preteklost, so zavračali historično sociologijo. [...] A historična sociologija je preživela, kajti vprašanja, s katerimi se je spopadala, niso izginila" (Smith, 2011: 11). Seveda pa je bolj kot poimenovanje samo, ključna raziskovalna problematika in metodološki pristop.

Če sledimo temu pravilu, potem lahko zagotovo umestimo prof. Čarnija med historične sociologe, saj je bila njegova prvenstvena znanstvena preokupacija osredotočena na analiziranje socialnih struktur posameznih zgodovinskih epoh, kar je temeljna usmerjenost historične sociologije; le-ta je tesno povezana z zgodovinsko primerjalno analizo družbenih procesov in pojavov, pri čemer pokriva dve dimenziji, prostor in čas. Raziskovalno delo na tem področju obsega potemtakem proučevanje zakonitosti v izbranih družbah, kjer se iščejo razlike in podobnosti v razvoju družb ter ugotavlja prisotnost različnih (ali enakih) vplivov.

In temu metodološkemu pristopu historične sociologije je prof. Čarni vseskozi sledil. Tudi prof. Marjan Britovšek je v svoji oceni izrecno poudaril, da se v "Čarnijevih delih zrcali simbioza zgodovinarja in sociologa. Obe znanstveni disciplini se uspešno dopolnjujeta v njegovih znanstvenih in publicističnih spisih, in v tem kontekstu predstavlja njegovo delo izviren in pomemben prispevek k sociološki znanosti na Slovenskem" (Britovšek v Čarni, 2012: 9).

::III.

Poudarili smo, da se je sociologija institucionalno utrdila v našem prostoru z ustanovitvijo Inštituta za sociologijo; le-ta je imel ključno vlogo za razmah povojne sociologije, vsaj v njenem prvem obdobju (konec petdesetih in v šestdesetih letih), pa naj gre za formiranje socioloških področij, metodologije in izpeljanih raziskav, ki sodijo na področje empirične sociologije. Hkrati so na Inštitutu razmišljali in pobudili zamisel o organiziranem študiju sociologije (za poklic) na ljubljanski univerzi. To se je zgodilo z ustanovitvijo našega/sociološkega oddelka znotraj Filozofske fakultete v št. letu 1960/61. Kot zanimivost prvi sociološki oddelki na tleh nekdanje Jugoslavije so bili ustanovljeni na filozofskih fakultetah v Beogradu (1959), Ljubljani (1960) in

³Dennis Smith: "Kako pojasniti krizo Evropske unije?", gostujoče predavanje na Filozofski fakulteti v Ljubljani, 23. 4. 2013 (gl. Vidmar Horvat, 2014).

Zagreb (1963); kasneje so bile poleg omenjenih ustanovljene še Fakultete za sociologijo, politologijo in novinarstvo – FSPN na ljubljanski univerzi leta 1970, ki je bila preimenovana v Fakulteto za družbene vede /FDV/ leta 1991. Že ti podatki nam povedo, da je sociologija doživljala nezadržen vzpon, še več, študij sociologije je v 70-ih letih že sodil med t. i. "in" študije, torej moderne in perspektivne. Hkrati se je potrdilo, da je sociologija ne samo potrebna pač pa nujna tudi v socialistični družbi, še posebej pri praktičnem soočanju z mnogoterimi družbenimi protislovji.

In v tem sociološkem vzponu je s svojimi študijami aktivno sodeloval tudi Ludvik Čarni, ki je leta 1961 prešel z Inštituta na novoustanovljeni Oddelek za sociologijo na FF; posledično je od samega začetka sodeloval v akademskem izobraževanju sociologov na ljubljanski univerzi. V letih 1961–1964 je na Oddelku – kot asistent in predavatelj obče sociologije s pedagoškimi obveznostmi – skrbel hkrati tudi za vsa tajniška, administrativna, organizacijska in knjižničarska dela. Še posebno skrb je posvetil zbiranju knjig in snovanju knjižnice; brez dvoma mu lahko pripišemo zasluge za ustanovitev oddelčne knjižnice. V št. letu 1965/66 je bil na strokovnem izpopolnjevanju na državni univerzi v Leningradu (danes Sankt Peterburg), kjer je študiral teorijo družbenega razvoja. Zagotovo je ta študij odločilno vplival na izbiro njegove doktorske teme, saj kot je sam zapisal: "Tam sem se seznanil tudi z razpravami o delitvi razvoja človeške družbe" (Čarni, 1979: 8; 2012: 104). Doktorsko disertacijo, z naslovom *Marksistična periodizacija družbenega razvoja*, pod mentorstvom akad. prof. Borisa Ziherla, je zagovarjal leta 1975 in bil promoviran za doktorja socioloških znanosti; v knjižni obliki je njegova disertacija izšla leta 1979 pod naslovom *Teorija formacij družbe*, in je ponatisnjena v *Izbranih spisih* (Čarni, 2012: 101–229).

Od leta 1962 do prezgodnje smrti (1996) je na Oddelku predaval Občo sociologijo I (Teorijo družbenega razvoja) ter v zadnjem obdobju tudi Zgodovino sociološke misli na Slovenskem, od leta 1989 v nazivu redni prof. za občo sociologijo. Mdr. je bil član uredništva in prvi odgovorni urednik revije *Anthropos* med letoma 1969 in 1975 ter predstojnik Oddelka za sociologijo v št. letih 1980–1984. Kot je bilo videti tudi na razstavi, je bil za svoje znanstveno-raziskovalno, strokovno, pedagoško in družbeno delo večkrat odlikovan in nagrajen.⁴

Seveda pa ti pravkar povedani suhoparni podatki, tako nam – ki smo bili njegovi študentje in/ali sodelavci – kot vam, mlajšim, ki se s prof. Čarnijem

⁴V okviru Dnevo slovenskih socioloških klasikov je bila od 7. do 10. maja 2013 v avli Filozofske fakultete v Ljubljani spominska razstava v čast prof. dr. Ludviku Čarniju; pripravile so jo študentke 3. letnika sociologije kulture (v okviru predmeta Osnove upravljanja v kulturi) v sodelovanju s profesorjevo soprogo go. Marijo Oblak Čarni, ki je v ta namen posodila profesorjeve osebne predmete in listine iz družinskega arhiva.

srečujete zgolj prek njegovih del – ne morejo zaobseči veličine njegove osebnosti, tako s človeške kot profesorske plati. Zato ne bo odveč, če dopolnimo profesorjeve podatke s spominskim zapisom, ki ga je prispeval dr. Jože Vogrinc za *Čarnijev zbornik* (Cindrič, 1998: 15–16), citiram:

“Z njim smo izgubili učitelja, s katerega pomočjo so se naši študentje in študentke seznanjali s temeljnimi pojmi sociologije pa tudi s tem, kaj se sploh pravi biti študent in kaj se pričakuje od študenta sociologije. Izgubili smo teoretika sociologije, ki nam je pomagal izoblikovati instrumentarij za opazovanje družbe kot razvojnega procesa. Z vsem svojim delom in poučevanjem je zbujal pozornost sociologov do trmastih dejstev v družbenem in zgodovinskem dogajanju, v nas zbujal spoštovanje in zanimanje za zgodovino in zgodovinopisje, in tako bistveno prispeval k odprtosti naših učiteljev in študentov do problemov, rezultatov in metod dela drugih humanističnih in družbenih disciplin, na prvem mestu seveda zgodovine. In izgubili smo tudi edinega med nami, ki je resno in sistematično raziskoval doslejšnjo slovensko sociologijo in tako zbral, pregledal in predstavil strokovni javnosti gradivo, ki pomeni začetek zgodovine sociološke misli pri Slovencih. Če lahko za njegovo prizadevanje na drugih področjih z zadoščenjem rečemo, da je rodilo sad in naletelo na odziv pri kolegih in pri učencih, pa je njegovo raziskovanje slovenske sociologije še vedno izziv, za katerega lahko le upamo, da bodo nadaljevalci Čarnijevega dela odgovorili nanj.

Sam sem bil (nadaljuje dr. Vogrinc), njegov študent in ne samo sodelavec, zato imam privilegij, da lahko o njem govorim z obojno izkušnjo. Med prvimi trdnimi vtisi, ki sem si jih ustvaril o njem, je bila in ostala na prvem mestu kvaliteta človečnosti v odnosu do študentov. Veliko bolj od večine učiteljev se je vedno zavedal, kako nežna rastlinica je fant ali dekle pri devetnajstih letih, sam v novem in neznanem okolju, pogosto z napačnim dialektom, pomanjkljivim predznanjem in popolnoma zgrešenimi predstavami o tem, kaj ga čaka pri študiju. Prof. Čarni je znal študentom prisluhniti, jim dobrohotno odpustiti nerodnosti in neznanje in jih ohrabriti, da niso obupali, pač pa, nasprotno, da so vztrajali, se popravili, nadoknadili zamujeno in se strokovno in človeško razvili in uveljavili. Nisem prepričan, ali mu v tem znamo slediti, vem pa, da bi mu morali, in da nam bo njegov zgled pri tem v spodbudo.”

::IV.

Zaključni del tega prispevka namenjam kratkemu orisu profesorjevega znanstvenega dela na področju sociologije, ki je – kot že povedano – celovito

predstavljeno v Čarnijevih *Izbranih spisih: Obča in historična sociologija – Izvori sociološke misli na Slovenskem* (2012). Prof. Čarni je s svojim znanstvenim delom⁵ posegel na tri področja raziskovanja:

Prvo področje tvorijo študije, v katerih se prof. Čarni ukvarja z razmerjem med zgodovinopisjem in sociologijo, ki je tlakovala pot historični sociologiji kot posebni sociološki disciplini. K problematiki, ki tudi danes ni izgubila na svoji aktualnosti, je pristopal tako z zornega kota zgodovinopisja kot obče sociologije (ne v generalnem/občem pomenu, temveč z vidika teorije družbenega razvoja), citiram:

“Družba je organska celota. To pomeni, da posamezni družbeni pojavi, procesi, oblike in strukture ne morejo obstajati samostojno, ločeno od drugih, ampak le v medsebojni povezanosti in odvisnosti. Tudi proučevati jih ni mogoče ločeno. To pomeni, da vsako novo spoznanje o zgodovinskem razvoju omogoča poglobitev, razširitev teoretičnih spoznanj, slednje pa spet omogoča nove razsežnosti zgodovinskega proučevanja itd. Pri tem sociološka, teoretična spoznanja ohranijo relativno samostojnost. Obe znanstveni disciplini proučujeta zakonitosti istega objekta, ločita pa se po predmetu in metodi proučevanja. In dalje: Zavrtni moram prepričanje o tako imenovani dvojni zakonitosti razvoja človeške družbe. Nekateri avtorji namreč menijo, da zgodovina odkriva zgodovinske, sociologija pa sociološke zakonitosti razvoja človeške družbe. Misel ni nova, saj se je v preteklosti večkrat ponavljala. Očitno pa je, da se človeška družba ne more razvijati po dveh zakonitostih. Zato dileme o dvojni zakonitosti ne more biti. Znanost zakone samo odkriva, a jih ne ustvarja. Naloga zgodovine in sociologije je, da odkriva ‘naravne zakone’ razvoja človeške družbe. Za zgodovino ima sociologija le metodološko funkcijo. In sociologija ni le metodologija zgodovine, ampak metodologija vseh disciplin, ki preučujejo človeško družbo” (Čarni, 2012: 27–31).

V okvir prvega področja lahko umestimo še razprave o azijskem produkcijskem načinu: bil je prvi sociolog na Slovenskem, ki se je ukvarjal s to problematiko (Čarni, 2012: 33–46 in 83–88), in ki v kontekstu razcveta sociologije globalizacije prav nič ne izgublja na aktualnosti, prej nasprotno; nadalje študije o problemskih vprašanjih delitve in sistemizacije zgodovine človeštva, tako znotraj sociologije kot zgodovinopisja (ibid.: 47–64), o pravilnosti razumevanja fevdalne zemljiške rente (ibid.: 65–69) ter študijo o vzhodni despotiji, natančneje o hidravličnih družbah (ibid.: 71–81).

⁵Alojz Cindrič: “Bibliografija prof. dr. Ludvika Čarnija” (gl. Cindrič, 1998: 23–29).

Prof. Braco Rotar je v oceni tega sklopa izrecno poudaril, da je prof. Čarni "precej prispeval k temu, da vsa sociologija na Slovenskem v obdobju, ko je prevladovala empiristična 'prava' sociologija, ni izgubila stika z zgodovino" (Rotar v Čarni, 2012: 24). V podkrepitev povedanemu naj spomnimo na misel ameriškega sociologa Wrighta Millsa (mdr. ga poznamo po delu *Elita oblasti*, 1965): "All sociology worthy of the name is 'historical sociology'" (Mills, 1959: 146). Mills sociologijo razume kot komparativno-historično znanost zasnovano na Marxovi globalni teoriji družbe, kar ni (bilo) tuje Čarnijevim pogledom.

Drugo področje znanstvenega dela predstavlja tematika njegove doktorske disertacije z naslovom *Marksistična periodizacija družbenega razvoja*, ki je bila strokovni javnosti dostopna v knjižni obliki z naslovom *Teorija formacij družbe* (1979). V disertaciji se je prof. Čarni sistematično ukvarjal s teorijo družbenega razvoja ter še posebej z arhaično formacijo družbe, kateri študijsko pristopa z analitično in komparativno metodo, kar velja za paradigmo raziskovalnega dela v historični sociologiji. Njegov metodološki pristop zagotovo sledi mnenju historičnih sociologov, da je potrebno združiti pojmovno pojasnjevanje, primerjalno posploševanje in empirično raziskovanje v metodološkem pristopu. V tem kontekstu velja omeniti na Čarnijevo metodološko opozorilo, citiram:

"Če govorimo o osnovnem ali prevladujočem produkcijskem odnosu, najbrž najprej pomislimo na količinski ali statistični kriterij. Menim pa, da tega kriterija ni mogoče imeti za odločilnega. V osnovi moramo za različne formacije družbe uporabljati iste kriterije ne glede na razlike med njimi. Če bi sodili po količinskem kriteriju, slovenske družbe v stari Jugoslaviji ne bi mogli uvrstiti v kapitalistično formacijo družbe. Prevladovali so nekapitalistični produkcijski odnosi, predvsem drobnoblagovna proizvodnja. Doslej pa ni nihče podvomil o kapitalističnem značaju slovenske družbe med obema vojnama. Vsemu družbenemu življenju je dajal obeležje kapitalistični produkcijski odnos in kapitalistična razmerja v družbi, čeprav ta produkcijski odnos po številu udeležencev ni bil prevladujoč. To kaže, da pri ugotavljanju prevladujočega produkcijskega odnosa ni mogoče uporabljati le statističnega kriterija. Podobne primere bi lahko navedli tudi za druga zgodovinska razdobja" (Čarni, 2012: 139–140).

Prof. Braco Rotar o tej profesorjevi preokupaciji piše, citiram:

"Ludvika Čarnija je – najbrž nikoli ne bomo zares zvedeli, ali zaradi okoliščin, naključja ali razmisleka – pritegnila marksistična periodizacija zgodovine in klasifikacija zgodovinskih epoh, ki nikoli ni bila preprosta kronologija, pač pa je bila poskus, da bi spoznali strukturo zgodovinskih

epoh, se pravi naravo civilizacij, ki so se zvrstile predvsem na evropskem geografskem prostoru. Pojmovanja iz te spoznavne tradicije so danes problematična, v času, ko se jim je posvečal Čarni, pa so omogočala in še bolj obetala rigoroznost in trdna spoznanja. Toda Čarni je posebno pozornost posvetil najmanj dorečeni in po Marxu najšibkeje opredeljeni in obrobni družbeni formaciji: azijskemu produkcijskemu načinu. Ludvik Čarni ni bil nagnjen k eksotizmu, tej formaciji iz marksistične zgodovine/sociologije se je posvetil zato, ker je dobro dojel, da je prav ta margina preskusni kamen teorije družbenih formacij” (Rotar v Čarni, 2012: 23–24).

V tem kontekstu velja spomniti na podobno razmišljanje prof. Ksenije Vidmar Horvat v uvodniku k Zborniku (ob 50-letnici našega/sociološkega oddelka), citiram:

“Vsem štirim očetom našega oddelka (Ziherlu, Žunu, Britovšku, Čarniju) je skupno tudi podrobno in poglobljeno ukvarjanje z epistemološkimi in metodološkimi vprašanji. Ludvik Čarni je nemara najbolj historicistično dosleden. Njegova obravnava ‘azijskega produkcijskega načina’, temeljno delo za razumevanje prispevka slovenske sociologije k teoriji družbene formacije, je izčrpavajoče dosledna. Ko sledi Marxovemu oblikovanju pojmov ‘oblika družbe’ in ‘družbena oblika’ v koncepte, piše: “Oba pojma srečamo v *Nemški ideologiji*. Pojem oblika družbe je Marx uporabljal tudi v znanem pismu Annekovu 28. decembra 1846, hkrati pa tudi pojem ekonomska oblika [...]” in tako naprej do konca besedila.

Mar naj Čarnijevo faktografsko in bibliografsko vnemo pripišemo intelektualni formaciji zgodovinarja; ali pa gre tu za temeljno zvestobo sociološki znanstveni paradigmi, ki lahko kompetentno analizira in nadgrajuje konceptualna in teoretska orodja šele po tem, ko se je seznanila in soočila z vsemi dejanskimi in možnimi razlagami obdelovanih konceptov v nastajanju? Ali ne gre tu za znamenje znanstvene kulture, ki, paradokсно, danes, ko je informacija – v nasprotju s prejšnjimi rodovi znanstvenikov, ki so zanjo potovali fizično v oddaljene kraje samo zato, da bi lahko potem dolge ure presedeli med arhivi – dostopna instantno in z virtualnim iskanjem, izginja, nadomeščata pa jo površno citiranje in nepoznavanje izvirnikov? Kaj takšna opustitev znanstvene etike pomeni za znanstveno spoznanje in legitimnost kritične misli?” (Vidmar Horvat, 2010: 10).

V tretje znanstveno področje delovanja sodijo profesorjevi prispevki k raziskovanju izvorov sociološke misli na Slovenskem; s to tematiko se je prvenstveno ukvarjal v zadnjem obdobju delovanja. Posvetil se je petim mislecm

– Alešu Ušeničniku, Janezu Evangelistu Kreku, Vladimirju Knafliču, Ferdu Kočevarju, Etbinu Kristanu –, ki so delovali (tudi) kot začetniki in utemeljitelji sociologije na Slovenskem (Čarni, 2012: 237–239). Načrtovana študija o Albinu Prepeluhu je žal ostala nedokončana. Znova lahko obžalujemo, da Čarni projekta ni izpeljal do konca. Vzrok je poznan ...

Prof. Maca Jogan je v oceni tega profesorjevega dela poudarila, da so “prispevki Ludvika Čarnija neločljiva sestavina same zgodovine ‘naše’ sociološke misli, znanstveni proizvod, ki nedvoumno govori o potrebi po pripravi celovite zgodovine sociologije na Slovenskem” (Jogan v Čarni, 2012: 235–236). Žal, kot že povedano, pričujoče Čarnijevo raziskovanje na tem segmentu, še vedno nima nadaljevanja; ta naloga slovenske sociologe in sociologinje še čaka! In posledično je tudi njegova dejavnost postala predmet presoje in vrednotenja z vidika razvoja sociološke misli na Slovenskem. Nekaj malega smo danes k temu povedali in prispevali.

Naj zaključim svoj prispevek z dvema ‘apeloma’: prvim, ki ga je zapisala prof. Ksenija Vidmar Horvat, da je “ponatis spisov spominski dialog, v katerem inventura postane pogoj za novo zgodovino, ki šele prihaja; je torej *programska* in ne pietetna odločitev” (2010: 10); in drugim, podobnim, s strani prof. Ludvika Čarnija, zapisanega v Uvodu njegove knjige *Teorija formacij družbe*: “Želim, da bi tudi na Slovenskem živahneje obravnavali vprašanja, o katerih razpravljam” (Čarni, 1979: 8; 2012: 104). In prav zato smo se danes tukaj zbrali!

Ludvik Čarni
Obča in historična sociologija –
Izvori sociološke misli na Slovenskem

Izbrani spisi · O razmerju med zgodovino in sociologijo · Diskusija o »azijskem produkcijskem načinu« · Delitve zgodovine človeštva v »Anti-Dühringu« · Razpravljanje o sistemizaciji zgodovine človeštva · Fevdalna zemljiška renta – presežni produkt fevdalnega načina proizvodnje · Vzhodna despotija · O azijskem produkcijskem načinu · TEORIJA FORMACIJ DRUŽBE: Marksistična načela delitve razvoja človeške družbe · Delitve v marksistični literaturi · Razprave o azijskem produkcijskem načinu · Marxovo in Engelsovo pojmovanje azijskega produkcijskega načina · Delitev arhaične formacije družbe · Dorodovna srenja · Rodovna srenja · Teritorialna ali vaška srenja · PRISPEVEK K ZGODOVINI SOCIOLOŠKE MISLI NA SLOVENSKEM: Aleš Ušeničnik (1868–1952) · Janez Evangelist Krek (1865–1917) · Vladimir Knaflič (1888–1944) · Ferdo Kočever (1833–1878) · Etbin Kristan (1867–1953)



::LITERATURA

- Cindrič, A. (ur.) (1998): *Čarnijev zbornik (1931–1996). Zbornik mednarodnih družboslovnih in humanističnih razprav / A Festschrift for Ludvik Čarni. Studies in Humanities and Social Sciences*. Ljubljana: Oddelek za sociologijo FF UL.
- Cindrič, A., Lešnik, A. in Žaberl, M. (ur.) (2010): *Petdeset let študija sociologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani 1960–2010*. Ljubljana: Znanstvena založba FF UL.
- Čarni, L. (1979): *Teorija formacij družbe*. Ljubljana: Mladinska knjiga [ponatis: *Izbrani spisi*, 2012].
- Čarni, L. (2012): *Obča in historična sociologija – Izvori sociološke misli na Slovenskem. Izbrani spisi*. Lešnik, A. (ur.). Ljubljana: Znanstvena založba FF/Katedra za občo sociologijo.
- Kroflič, M. (1999): “Prispevek v mozaik zgodovine Inštituta za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani ob njegovem jubileju (ob 40-letnici ustanovitve)”. V: *Družboslovne razprave*, 15/30–31, str. 17–34.
- Lešnik, A. (2010): “Razvojna pot Oddelka za sociologijo FF UL”. V: Cindrič, A., Lešnik, A. in Žaberl, M. (ur.): *Petdeset let študija sociologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani 1960–2010*. Ljubljana: ZZFF, str. 9–19.
- Mills, C. W. (1959): *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press.
- Smith, D. (2011): *Vzpon historične sociologije*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Vidmar Horvat, K. in Lešnik, A. (ur.) (2010): *Včeraj in danes. Jubilejni zbornik socioloških razprav ob 50-letnici Oddelka za sociologijo 1960–2010*. Ljubljana: Znanstvena založba FF UL.
- Vidmar Horvat, K. (ur.) (2014): *Smith v Ljubljani. Gostujoče predavanje Dennisa Smitha / Smith in Ljubljana. Visiting lecture by Dennis Smith*. Ljubljana: Znanstvena založba FF/Katedra za občo sociologijo.